

Etiskt tänkande bland manliga och kvinnliga socioonomstudenter

En kvantitativ jämförande studie av manliga och kvinnliga
socioonomstudenters etiska prioriteringar i samband med socialt arbete

Av Emil Stahl

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)

Vt 2014

Handledare: Lars B Ohlsson

Examinator: Malinda Andersson

Abstract

Author: Emil Stahl

Title: Ethical reasoning among male and female social work students - A quantitative comparative study of male and female social work students' ethical priorities in the context of social work [translated title]

Supervisor: Lars B Ohlsson

Assessor: Malinda Andersson

Gilligan (2001) claimed general gender differences in ethical reasoning. She stated that men tend to focus on justice, rights and the law, while women attach importance to care, interpersonal relationships and relational responsibility. The aim of this study was to investigate whether such gender differences exist among Swedish social work students, and how they would affect the way in which these students look upon ethical priorities relevant to social work. To examine this matter, a web questionnaire was sent to 504 students enrolled at the first and last (seventh) semester of the Bachelor of Science Programs in Social Work at seven different Swedish institutions of higher education. 106 replied and their answers were statistically and theoretically analysed. On the whole, the results only to a small extent indicated the kind of gender differences in ethical reasoning mentioned above. Few statistically significant results were found. Thus, and due to the small number of respondents, the generalizability of this study is limited.

Key words: Ethical reasoning, Gender differences, Male, Female, Social work students

Förord

Jag vill inledningsvis passa på att tacka de respondenter som svarat på min enkät, min handledare Lars B Ohlsson för de råd han gett mig under arbetet med denna uppsats samt Lars Wahlgren för den vägledning angående statistisk analys och dataprogrammet SPSS som han tillhandahållit.

Emil Stahl

Lund, maj 2014

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Problemformulering.....	1
1.2 Syfte.....	2
1.3 Frågeställningar	2
2 Begrepp och variabler	2
2.1 Centrala begrepp.....	2
2.2 Undersökta variabler.....	3
3 Tidigare forskning	5
4 Teori.....	6
4.1 Mäns och kvinnors etik	6
5 Metod.....	8
5.1 Metodologiska överväganden	8
5.2 Enkätkonstruktion	9
5.3 Urval	10
5.4 Studiens genomförande	12
5.5 Metodens tillförlitlighet	12
5.5.1 Validitet	12
5.5.2 Reliabilitet och replikerbarhet.....	13
5.5.3 Generaliserbarhet	14
5.6 Analys av data	14
5.7 Bortfallsanalys	14
5.8 Min egen position	15
6 Etiska överväganden	16
7 Resultat och analys.....	17
7.1 Respondenterna	17
7.2 Etiskt tänkande och kön	20
7.2.1 Benägenhet att frånga socialtjänstlagen.....	20
7.2.2 Prioriteringar under en barnavårdsutredning.....	22
7.2.3 Prioriteringar vid omhändertagande av barn.....	24
7.2.4 Prioriteringar vid anställning av en biståndshandläggare	27

7.2.5 Den öppna frågan.....	30
8 Slutdiskussion.....	33
9 Referenser	35
10 Bilaga 1.....	37
11 Bilaga 2.....	38
12 Bilaga 3.....	41

1 Inledning

1.1 Problemformulering

Etik, etiskt tänkande och etiska bedömningar är ett centralt och ständigt närvarande element i socialt arbete (se t.ex. Banks, 2012). En del av det sociala arbetets etiska komplexitet består i de konflikter och spänningar som kan uppstå mellan exempelvis omsorg om enskilda individer i enstaka situationer, samhällsansvar i ett större perspektiv samt lagar och andra regler som bör eller måste följas. Som praktiserande socialarbetare kan man ställas inför situationer där man måste försöka att se till både det relationella i det konkreta mötet med en klient, samtidigt som det också kan vara aktuellt att beakta mer abstrakta värden som rättvisa, rättsäkerhet och andra samhällseliga hänsynstaganden (Rhodes, 1985; Banks, 2012).

Etik anses alltså spela en viktig roll i och för socialt arbete och har därför rönt uppmärksamhet inom forskarvärlden (Banks, 2012). Detsamma gäller kön/genus. Kön och genus har betydelse både för hur människor i allmänhet ser på sådant som anses utgöra sociala problem, hur sådana anses påverka oss och hur de betraktas och angrips av socialarbetare (Brückner, 2002).

Även kopplingar mellan kön och etik har gjorts inom samhällsvetenskapen. En känd teoretiker inom detta område är Carol Gilligan som menar att mäns och kvinnors etiska och moraliska tänkande generellt sett skiljer sig åt på så sätt att kvinnor tenderar att framför allt inrikta sitt etiska tänkande på omsorg om andra människor medan det för mäns del är vanligare att huvudsakligen orientera sig mot rättvisa (2001).

Jag har intresserat mig för huruvida dessa skillnader står att finna inom socialt arbete och på vilket sätt de i så fall är synliga bland forskare, praktiker och studenter som skolas till socialarbetare. Det fåtal studier som finns inom området (Dobrin, 1989; D'Cruz et al., 2002) har inte på ett entydigt sätt besvarat några av dessa frågor och inte påvisat nämnda könsskillnader. För att avgränsa den undersökning som ligger till grund för denna uppsats valde jag att inrikta densamma på just studenter inom området socialt arbete; närmare bestämt svenska

socionomstudenter. På så sätt har min studie ägt rum i en annan kontext än de ovanstående, vilket bidrar till dess relevans på så sätt att liknande frågor som i föregående studier ställs i ett nytt sammanhang. Hur ser manliga och kvinnliga socionomstudenter på den inom socialt arbete ständigt närvarande etiska komplexitet som de efter sin utbildning ska verka inom?

1.2 Syfte

Syftet med denna studie är att jämföra manliga och kvinnliga socionomstudenters etiska prioriteringar i samband med praktiskt socialt arbete.

1.3 Frågeställningar

Finns det skillnader mellan manliga och kvinnliga socionomstudenters etiska prioriteringar i samband med praktiskt socialt arbete?

Består de i så fall i ett omsorgsinriktat etiskt tänkande hos kvinnor och ett mer rättviseorienterat sådant hos män?

2 Begrepp och variabler

2.1 Centrala begrepp

Här förklarar jag hur jag i detta arbete definierar vissa i uppsatsen centrala begrepp.

Begreppen ”etik” och ”moral” används enligt Egidius (2011) ofta mer eller mindre synonymt. Dock föredrar han att i vissa sammanhang skilja dessa begrepp åt genom att låta ”moral” beteckna ”...det mera vardagsnära och oflekterade, det mera självklara i fråga om tillåtet och otillåtet, hänsyn och respektlöshet.” (ibid. sid. 10), medan ”etik” snarare handlar om mer strukturerade tankar, idéer och principer om handlande, rätt och fel i olika situationer (ibid.). Det är för att fånga upp båda dessa sätt att se på moral och etik som jag i vissa delar av denna uppsats använder mig av båda begreppen. Så görs också i merparten av den forskning och teoribildning inom området som jag där refererar till. Jag begränsar mig dock, när det gäller presentationen av min egen studie och dess resultat, till att använda mig av ”etik” och liknande begrepp. ”Etik” använder jag då som en

samlingsterm för åsikter om-, tänkande kring-, och beslutsfattande i situationer där prioriteringar kring olika värden och möjliga handlingssätt aktualiseras. Denna definition av ”etik” omfattar alltså även ”etiskt tänkande” och andra liknande begrepp jag använder mig av i denna uppsats.

Precis som när det gäller ”etik” och ”moral” använder jag mig i inledningen av de båda begreppen ”kön” och ”genus” för att täcka in de olika ibland mer eller mindre synonyma betydelser som dessa termer kan omges av. Dock kommer jag, när jag skriver om min egen studie, i resten av denna uppsats att begränsa mig till ”kön” eftersom jag anser det lämpligt i förhållande till min undersökning. ”Genus” som i Svenska Akademiens ordlista (2011) ges betydelsen ”socialt kön” refererar ofta till socialt konstruerade skillnader i manligt och kvinnligt beteende. Jag har i denna undersökning inte haft några ambitioner om att kunna förklara huruvida eventuella påvisade skillnader i etiskt tänkande bland kvinnor och män står att finna i socialiseringsmönster och könsroller och/eller i könsspecifika ärftliga biologiska faktorer eller liknande. Följaktligen har jag, för att vara tydlig i detta avseende, valt att använda mig av ”kön” som endast hänvisar till mina respondenters biologiska kön och inte i sig implicerar någon förklarande ansats vad gäller eventuella skillnader mellan individer samt grupper av individer med olika kön.

2.2 Undersökta variabler

Att syftet med denna uppsats varit att ta reda på om det finns några skillnader i etiskt tänkande bland manliga och kvinnliga socionomstudenter innebär att etiskt tänkande och kön är två av de variabler jag undersökt. Vad jag avser med dessa två begrepp har jag redogjort för ovan.

För att bredda min undersökning och kunna inkludera andra faktorer än enbart kön som möjliga förklaringar till eventuella skillnader i etiskt tänkande har jag låtit min studie innefatta ytterligare ett antal, oberoende, variabler. En av dessa är ålder. Gilligan (2001) menade att de skillnader i mäns och kvinnors etiska tänkande hon ansåg sig ha påvisat blev mindre allteftersom åldern steg hos de män och kvinnor hon undersökt. Ålder användes också som variabel i den tidigare nämnda studie av etiskt tänkande bland studenter inom socialt arbete som D'Cruz et al. (2002) genomförde. I detta fall dock för att på ett mer förutsättningslöst sätt

undersöka dess eventuella påverkan på etiskt tänkande. Även min användning av variabeln ålder har denna förutsättningslösa utgångspunkt, men öppnar också för Gilligans (2001) syn på dess roll.

Jag har i min undersökning jämfört respondenternas enkätsvar med avseende på om de befinner sig i början av sin utbildning eller i slutet av densamma. Enligt Juujärvi (2006) kan studenters sätt att resonera etiskt förändras under den tid de genomgår sin utbildning. När det gäller studenter inom socialt arbete fann hon, för att återknyta till Gilligans (2001) teori, att denna förändring kan ske både i termer av omsorgsinriktat och rättviseinriktat etiskt resonerande. Att ta hänsyn till hur lång tid de studenter som besvarat min enkät nått i sin utbildning har också möjliggjort en jämförelse mellan studenter som genomgått huvuddelen av de utbildningsinslag på socionomutbildningen som mer eller mindre direkt rör etik, och de som har större delen av dessa inslag framför sig. Enligt Grady et al. (2008) samt Sanders & Hoffman (2010) kan etikundervisning påverka det sätt på vilket socialarbetare och studenter inom socialt arbete förhåller sig till etiska frågor. De menar att denna påverkan består i att studenter både rent praktiskt och tankemässigt blir mer etiskt aktiva samt att de blir tryggare i sitt sätt att tänka och ta ställning etiskt. Jag har intresserat mig för huruvida det finns möjliga kopplingar mellan denna effekt, under förutsättning att den föreligger bland svenska socionomstudenter, och de två etiska inriktningar jag velat undersöka.

Ytterligare en variabel som jag inkluderat i min studie är undersökningsdeltagarnas eventuella erfarenhet av människovårdande arbete. Detta utifrån tanken att sådana erfarenheter skulle kunna ha betydelse för hur studenter resonerar i etiska frågor med relevans för socialt arbete. Socialt arbete samt andra yrkesområden av människovårdande karaktär associeras ofta med omsorgsinriktad etik (se t.ex. Banks, 2012; Juujärvi, 2006, Juujärvi, Pesso & Myyry, 2011; Pedersen & Sivonen, 2012; Orme, 2002; Dybicz, 2012; Rhodes, 1985). Genom att låta respondenter uppge eventuell tidigare arbetserfarenhet och/eller pågående anställning när de fyllt i den enkät jag skickat ut, har jag kunnat se om de har erfarenhet av människovårdande arbete eller inte, och huruvida det finns några samband mellan deras arbetserfarenheter och de etiska ställningstaganden de gjort när de fyllt i enkäten.

3 Tidigare forskning

Jag kommer här att översiktligt presentera tidigare forskning med relevans för min studie.

Huruvida det finns skillnader i mäns och kvinnors sätt att resonera etiskt och moraliskt och vilka implikationer dessa, om de finns, skulle ha för socialt arbete har intresserat forskare inom nämnda område (Rhodes, 1985; Dobrin, 1989; D'Cruz et al., 2002). Rhodes (1985) kopplar ihop de olika etiska inriktningar som Gilligan (2001) funnit med socialt arbete. Hon menar att det konkreta och omsorgsinriktade samt det mer abstrakta rättighets- och regelbaserade sättet att tänka representerar två karakteristiska sidor av detta område.

Dobrin (1989) studerade, med bl.a. Gilligans teori (2001) som utgångspunkt, manliga och kvinnliga socialarbetare i syfte att upptäcka eventuella könsskillnader i etiskt tänkande. Hans resultat stod i kontrast till Gilligans teori på så sätt att kvinnliga socialarbetare uppvisade abstrakt etiskt tänkande i något högre utsträckning än vad de manliga gjorde.

D'Cruz et al. (2002) genomförde en undersökning bland studenter i socialt arbete vid ett antal olika universitet i några olika länder. För att undersöka huruvida det på det sätt som Gilligan (2001) gör gällande fanns skillnader mellan manliga och kvinnliga studenter, ombads dessa göra prioriteringar bland möjliga övergripande syften som socialt arbete kan anses ha. Dock renderade studien inte i några resultat som entydigt visade på könsskillnader i detta avseende.

Sammanfattningsvis kan de forskningsresultat kring mäns och kvinnors etiska tänkande i socialt arbete som jag presenterat ovan alltså betraktas som något motstridiga. Enligt Banks (2012) genomgång av denna fråga råder det också delade meningar om hur man vetenskapligt bör betrakta densamma.

Bland ovan nämnda forskning kan den undersökning som D'Cruz et al. (2002) genomfört sägas vara den som ligger närmast min egen. Den skiljer sig dock från min på ett antal punkter. Dels när det gäller operationalisering, men också val av population. Den senare skillnaden består i att D'Cruz et al. (ibid.) i sitt urval endast inkluderat studenter i början av sin utbildning, medan mitt alltså även består av studenter som befinner sig i slutet av densamma. Ytterligare en skillnad

består i att deras urval utgörs av studenter från ett antal olika anglosaxiska länder, medan mitt är begränsat till svenska socionomstudenter. Som jag inledningsvis poängterat äger min egen undersökning alltså relevans inte minst mot bakgrund av de kontextuella skillnader som föreligger mellan denna och tidigare forskning inom samma område.

4 Teori

4.1 Mäns och kvinnors etik

Den teoretiska utgångspunkt jag använt mig av i denna uppsats är Carol Gilligans (2001) teori om skillnader i etiskt tänkande mellan kvinnor och män, som jag inledningsvis presenterat kortfattat. Den kom till mot bakgrund av hennes kritik mot den psykologiska forskning och teoribildning kring moralutveckling som fanns då hon bildade sin teori. Hon ansåg den vetenskap hon opponerade sig mot vara ”könsblind” på så sätt att den negligerade kvinnors moraliska samt etiska tänkande och utveckling, som hon alltså på ett generellt plan ansåg skilja sig från mäns. Enligt Gilligan hade dåtidens forskning inom detta område mannen som måttstock. Hon ansåg att detta medförde en stor vetenskaplig begränsning och bidrog till en i allmänhet endimensionell bild av människans utveckling. Kvinnors etiska resonemang betraktades inom psykologin som avvikande och lågutvecklade mot bakgrund av en norm som byggde på en manlig motsvarighet, menade hon.

Gilligans teori bygger på ett antal undersökningar som bestod av intervjuer med kvinnor, män, pojkar och flickor i olika åldrar. Forskningsdeltagarna i de olika undersökningarna var mellan 6 och 60 år gamla. De frågor som ställdes till dem kretsade kring identitet, självbild, moral, etik, beslutsfattande, personliga erfarenheter och utveckling samt dess betydelse för moraliskt och etiskt tänkande. I en studie undersöktes även intervjupersonernas syn på begrepp som ”rättigheter” och ”ansvar” samt deras bedömningar av olika hypotetiska moraliska/etiska dilemman som presenterades för dem.

Gilligan fann i sina studier att intervjupersonerna talade om moral och etik på olika sätt som speglade skillnader i hur de förhöll sig till dessa ämnen. De tendenser hos såg var dels att kvinnor/flickor var mer benägna än män/pojkar att betrakta situationer utifrån specifika rådande omständigheter, medan män/pojkar

ofta ville sätta dessa i ett vidare sammanhang genom att åberopa generella principer om rätt och fel. Vid bedömningar av etiska dilemman förekom att kvinnor hade svårt att acceptera rådande premisser och ville problematisera den beskrivna situationen, medan män ofta utan sådana invändningar bedömde den efter principer de ansåg lämpliga.

Det var också vanligt att kvinnors resonemang kring de etiska prioriteringar de gjorde centrerades till mellanmännsliga relationer. Att upprätthålla sådana samt att se till olika former av ansvar som man tyckte att människor hade gentemot varandra, utgjorde ofta grunden för etiska ställningstaganden och bedömningar av dilemman. Detsamma gällde omsorg om andra människor. Hos män kretsade resonemangen i högre utsträckning kring principer om vad som ansågs vara rätt och fel i olika sammanhang, vad lagen säger samt kring människors rättigheter och att inte kränka dessa. Värnandet av människors rättigheter, samt att respektera och skydda dessa kunde till viss del ta sig uttryck i ett värdesättande av att inte "lägga sig i" andras angelägenheter och på så sätt undvika att kränka deras självständighet (ibid., sid 103).

De skillnader mellan kvinnor och män som Gilligan fann kan sammanfattningsvis beskrivas som en "kvinnlig" etik där relativt konkreta värden som omsorg om människor och upprätthållandet av mellanmännsliga relationer prioriteras, samt en "manlig" motsvarighet där det istället är mer abstrakta värden som rättvisa, rättigheter och upprätthållande av lagen som kommer i första rummet. Gilligan undersökte också hur dessa skillnader utvecklades över tid. Hon hävdade att skillnaden mellan kvinnor och män ur ett livslöppsperspektiv blir mindre med tiden genom att människor i takt med sin personliga utveckling gör erfarenheter och genomgår en mognadsprocess som bland annat innebär etisk/moralisk utveckling. För kvinnor innebär detta en ökad förmåga att integrera abstrakta "manliga" värden i sina etiska resonemang. För män innebär det en större insikt i betydelsen av konkreta "kvinnliga" värden som omsorg och relationella hänsyn.

Hur Carol Gilligan och hennes teoribygge förhåller sig till feministisk teori, genusteori samt om hennes syn på kön och genus kan betraktas som essentialistisk eller inte, har diskuterats genom åren (se t.ex. Heyes, 1997). Gilligan påpekade dock (2001, sid. 8) att hon i samband med den teori jag använder som utgångspunkt för detta arbete inte gjorde några anspråk på att förklara vad de

köskillnader hon funnit berodde på. Jag har i denna studie inte heller haft avsikten att göra dylika ställningstaganden och därför har jag ansett Gilligans teori vara ett lämpligt teoretiskt verktyg. Detta tillsammans med den kompatibilitet den anses ha med socialt arbete (Rhodes 1985) har legat till grund för mitt teorival.

Carol Gilligans teori (2001) utgör alltså utgångspunkt för min studie på så sätt att det jag velat undersöka är huruvida sådana skillnader mellan kvinnor och mäns etiska tänkande som Gilligan gör gällande finns bland socionomstudenter på termin ett och sju.

5 Metod

I detta avsnitt redogör jag för det metodologiska upplägg jag beslutat att använda vid genomförandet av denna studie, dess för- och nackdelar samt dess tillförlitlighet. Jag kommer också att beskriva och diskutera urvalet av respondenter, genomförandet av själva studien samt min egen position i förhållande till densamma.

5.1 Metodologiska överväganden

Jag har i min uppsats använt mig av en kvantitativ forskningsstrategi (se t.ex. Bryman, 2011). Detta eftersom jag velat ta reda på någonting om en större grupp, nämligen svenska socionomstudenter. En sådan ansats är typisk för kvantitativ forskning (ibid.). Jag har intresserat mig för ett fenomen (skillnader i etiskt tänkande) och dess eventuella förekomst inom en viss grupp. Vid denna inriktning på en undersökning är en kvantitativ ansats lämplig (Trost, 2012).

Jag har valt att använda mig av enkäter som instrument för datainsamling. De har vissa tidsmässiga och ekonomiska fördelar, i och med att de går att skicka ut snabbt när de väl är färdigställda. Det är också möjligt att skicka ut många enkäter på samma gång, så att frågor kan ställas till många respondenter på kort tid. Min enkät hade formen av en webbenkät som jag distribuerade via e-mail. De tidsmässiga fördelar med enkäter som nämns ovan blir större vid användandet av webbenkäter än vid utskick av postenkäter. Att, som jag gjort, skicka e-mail som innehåller en länk till webbenkäten istället för att skicka en enkät med posten, innebär att enkäten når respondenterna omedelbart istället för efter den tid

det tar för ett vanligt brev att nå sin mottagare.

Det angreppssätt jag haft vid arbetet med denna studie kan betraktas som deduktivt. Min teoretiska utgångspunkt har funnits med sedan arbetets början och det är denna som tillsammans med tidigare forskning ligger till grund för mina frågeställningar och konstruktionen av min enkät. Den har också använts för att bestämma de variabler som undersöks i studien samt för tolkning av de enkätsvar jag fått.

5.2 Enkätkonstruktion

Den enkät jag använt för datainsamling till denna studie har utformats mot bakgrund av mina frågeställningar, utifrån Gilligans (2001) teori samt i viss mån utifrån tidigare forskning. Frågorna och de efterföljande svaralternativen har utformats för att spegla de två olika etiska inriktningar Gilligan (ibid.) funnit; den relations- och omsorgsorienterade och den rättvise- och rättighetsinriktade. Genom att respondenterna i början av enkäten har fått ange sitt kön har deras svar kunnat analyseras utifrån deras könstillhörighet. Således har det varit möjligt att se huruvida kvinnor tenderat att välja de svarsalternativ som representerar relationsetik/omsorgsetik och huruvida män tenderar att välja de svar som representerar rättvise/rättighetsetik.

Förutom variablerna ”etiskt tänkande” och ”kön” har jag alltså också velat undersöka variablerna ”ålder” ”tid på utbildningen” samt ”erfarenhet av människovårdande arbete”. För att samla in de data som krävs för detta består enkäten av ett antal inledande frågor där respondenterna uppmanas att fylla i sin ålder, på vilken termin inom socionomprogrammet de studerar samt om de har någon tidigare arbetserfarenhet och/eller någon för närvarande pågående anställning. Den som fyllt i enkäten har också ombetts att specificera vilket/vilka yrken/yrkesområden vederbörande har erfarenheter ifrån. På så sätt har jag kunnat utröna huruvida denna erfarenhet helt eller delvis kommer från ett eller flera människovårdande yrken.

Efter dessa inledande frågor följer alltså de frågor där undersökningsdeltagarna får göra etiska prioriteringar. Svarsalternativen är menade att representera olika etiska prioriteringar som skulle kunna göras i de situationer som beskrivs i frågorna. De olika svarsalternativen är utformade med inspiration från det sätt på vilket D'Cruz

et al. (2002) operationaliserat de olika etiska inriktningar som Gilligan (2001) funnit. De lät ”Tillhandahållande av omsorg”, ”upprätthållande av relationer” och ”förebyggande av skada” (mina översättningar från engelska) representera omsorgsetik, medan ”bidragande till ett rättvist samhälle”, ”upprätthållande av lagen” och ”tillförsäkrande av rättigheter” (mina översättningar från engelska) skulle symbolisera rättighetsetik. Att genom mina svarsalternativ försöka representera dessa olika värden, samt kontextualisera dem genom att ställa frågor om hur de kan tillämpas i praktiskt socialt arbete, har alltså varit mitt sätt att operationalisera den ”kvinnliga” omsorgsetiken samt den ”manliga” rättviseetiken.

Enkäten avslutas med en öppen fråga där respondenterna har haft möjlighet att, om de så önskat, skriva ned kommentarer.

5.3 Urval

När man vid kvantitativa undersökningar vill undersöka en viss population är det vanligtvis inte möjligt att i sin studie inkludera alla de individer som ingår i populationen i fråga (Bryman, 2011). I mitt fall har jag inte kunnat skicka ut enkäter till alla socionomstudenter i hela Sverige och sedan få tillbaka dessa med fullständiga svar. Jag har alltså varit tvungen göra ett urval bland de individer som ingår i populationen. Om jag hade varit intresserad av att undersöka svenska socionomstudenter i allmänhet hade det, om det varit möjligt med tanke på uppsatsens ramar, varit optimalt att göra ett så kallat obundet slumpmässigt urval.

Eftersom jag i min studie jämfört etiskt tänkande hos manliga och kvinnliga socionomstudenter (inte socionomstudenter i allmänhet), samt inkluderat variablerna ålder, tid på utbildningen samt arbetserfarenhet i min undersökning, är det inte säkert att ett obundet slumpmässigt urval hade varit eftersträvansvärt. Detta delvis med tanke på att det i och med mäns underrepresentation på de svenska socionomprogrammen inte är säkert att ett helt slumpmässigt urval skulle innehålla tillräckligt många män för att min jämförelse mellan män och kvinnor skulle bli statistiskt adekvat. Jag har också varit tvungen att bestämma några kriterier för hur mitt urval ska representera studenter som nått olika långt i sin utbildning. Detta har jag gjort genom att låta det bestå av endast studenter på termin ett och sju (den sista) på socionomprogrammet. Eftersom jag inte på

förhand haft någon information om studenternas ålder och/eller eventuell arbetslivserfarenhet har dessa faktorer inte tjänat som kriterier för urvalets genomförande. Denna information har alltså istället givits av respondenterna själva när dessa fyllt i de enkäter jag skickat till dem.

Mitt urvalsförfarande har vissa likheter med ett så kallat stratifierat slumpmässigt urval. Ett sådant görs utifrån en population som man delat upp i kategorier, från vilka man sedan slumpmässigt väljer ut individer (ibid.). Olika omständigheter bidrog dock till att mitt urval inte kunde gå till precis på detta sätt och därigenom i huvudsak fick karaktären av ett strategiskt urval (Trost, 2012). Jag kommer nedan att redogöra för några av dessa omständigheter.

Jag kontaktade administrativ personal vid ett antal svenska lärosäten som hade socionomprogram med studenter på termin ett och sju under den termin då mitt uppsatsarbete utfördes (vårterminen 2014). Från de flesta av dessa lärosäten fick jag tillgång till e-postadresser tillhörande samtliga studenter på de för mitt urval aktuella terminerna. För vart och ett av ovanstående lärosäten skickade jag enkäten till samtliga män på termin ett och sju. Kvinnorna valdes, för varje lärosäte och termin, ut tills deras antal motsvarade männen.

Vid två av de lärosäten jag kontaktade fick jag dock inte möjlighet att göra som ovan. Vid ett av dem fick jag inte tillgång till individuella e-postadresser utan istället en gemensam sådan för alla på termin 1 och en för alla på termin 7. Från ett annat fick jag överhuvud taget inte tillgång till några e-postadresser. Där fick jag istället låta en avdelning för socionomstudenter vid samhällsvetarkåren vid lärosätet i fråga, via sin sida på Facebook distribuera min enkät till de studenter på termin 1 och 7 som följde sidan. Vid två lärosäten kunde jag alltså inte se till att lika många män som kvinnor fick enkäten. Vid det senare kunde jag alltså inte heller nå samtliga studenter på termin 1 och 7 eftersom alla inte följde nämnda facebookside.

Slutligen kom mitt urval alltså att bestå av 504 personer som vårterminen 2014 studerade på termin 1 och 7 på socionomprogram vid sju svenska lärosäten (n=504). Fördelningen mellan kvinnor och män var 68 % / 32 %.

5.4 Studiens genomförande

Min studie genomfördes på så sätt att jag skickade mina enkäter till de studenter som ingick i mitt urval. Mina utskick bestod av ett missivbrev (se bilaga 1) som i sin tur innehöll en länk till den webbenkät (se bilaga 2) jag konstruerat. Åtta dagar efter att enkäterna sändes ut skickade jag ett tack/påminnelsebrev (se bilaga 3) till alla de personer jag skickat missivbrevet och enkäten till. Eftersom enkätsvaren gjordes anonymt kunde jag inte veta vilka som svarat på enkäten och vilka som inte gjort det. Därför hade påminnelsebrevet karaktären av tackbrev till dem som svarat och en uppmaning till dem som ännu inte svarat att göra så.

5.5 Metodens tillförlitlighet

5.5.1 Validitet

Oavsett hur de distribueras kan enkäter eliminera den så kallade intervjuareffekten; att faktorer hos den person som genomför en intervju kan påverka kontexten inom vilken intervjun genomförs, och således också respondentens svar (Bryman, 2011). I enlighet med detta resonemang har jag i min enkätstudie alltså fått svar på de frågor som ställts, utan att dessa svar påverkats av min närvaro, vilket hade kunnat vara fallet om jag istället ställt samma frågor i exempelvis strukturerade intervjuer.

Eftersom jag velat sätta mina enkätfrågor i en kontext av praktiskt socialt arbete valde jag att konstruera frågor som var för sig beskriver en viss situation som utspelar sig inom detta område. Således hoppas jag att mina enkätfrågor i och med denna kontextualitet, på samma sätt som så kallade vinjettfrågor (Egelund, 2008; Bryman, 2011), kan ha haft positiva effekter på respondenternas möjlighet att ge genomtänkta svar.

Till de begränsningar och nackdelar som enkäter har hör det faktum att eftersom ingen intervjuare är närvarande när frågorna besvaras av respondenter, kan dessa inte heller få någon vägledning angående innebörden av enkätens frågor om någon eller några av dessa skulle uppfattas som otydliga. Detta kan leda till en osäkerhet angående huruvida de frågor man konstruerat har uppfattats så som varit avsiktligt. Om de inte har det, finns en risk att forskningsdeltagarna besvarar frågorna med bristande kännedom om dess innebörd eller i värsta fall låter bli att

svara på dem (Bryman, 2011). I min studie är detta viktigt eftersom enkätfrågorna handlar om bedömningar kopplade till vissa situationer. Om jag inte lyckats formulera dessa situationer och efterföljande frågor tillräckligt tydligt finns det risk att respondenterna inte sett något tydligt samband mellan situationerna och frågorna. I så fall finns en risk att svaren inte reflekterat det etiska tänkande jag är intresserad av att undersöka.

Människors tendenser att vilja framstå i god dager, och utifrån detta besvara frågor på ett visst sätt, är också något som kan komma till uttryck när man vid genomförandet av en undersökning ställer frågor till människor. Detta fenomen kallas social önskvärdhet (se t.ex. Bryman, 2011, sid. 229). Bryman menar (ibid.) att det framför allt aktualiseras i och med närvaron av en intervjuare och således blir en del av den tidigare nämnda intervjuareffekten. I enlighet med detta resonemang och under förutsättning att användandet av enkäter eliminerar intervjuareffekten, är det alltså också möjligt att effekten av social önskvärdhet reduceras vid nyttjandet av denna forskningsmetod.

Dock hävdar Dalton och Ortegren (2011) att social önskvärdhet kan spela en betydande roll vid studier av etiskt tänkande. Även vid enkätstudier och liknande upplägg där ingen intervjuare närvarar. De grundrar dock detta på studier där respondenter ombetts att värdera olika förfaranden utifrån hur ”etiska” eller ”oetiska” de anser dessa vara. Besvarandet av min enkät innebär förvisso etiska prioriteringar, men handlar inte på samma om att avgöra vad som är ”rätt” och ”fel”, ”etiskt” och ”oetiskt”. Trots möjligheten att Dalton och Ortegrens tes således äger en begränsad relevans för min studie, är det givetvis ändå viktigt att vid tolkningen av dess resultat ha den möjliga influensen av social önskvärdhet i åtanke. De menar också att kvinnor tenderar att uppvisa högre social önskvärdhet än män, vilket ytterligare talar för att deras forskningsresultat, i och med att jag i min studie jämfört kvinnors och mäns etiska tänkande, ändå kan vara viktigt att fästa uppmärksamhet på.

5.5.2 Reliabilitet och replikerbarhet

Att jag utfört en enkätstudie eliminerar risken för att jag, om jag t.ex. genomförde intervjuer, genom min närvaro på ett visst sätt skulle påverka respondenternas svar på de frågor jag ställer. Om någon i framtiden skulle replikera min studie skulle

alltså det faktum att det inte längre är jag som genomför studien troligen sakna betydelse för respondenternas sätt att svara på enkätfrågorna.

Jag har inte heller funnit något som talar för att det urval jag gjort skulle innehålla individer som i något för studien relevant avseende skiljer sig från potentiella medlemmar av urval som hade kunnat göras innan eller efter min egen studie.

För övrigt har jag försökt beskriva mitt tillvägagångssätt så tydligt som möjligt, vilket gör undersökningen transparent och skapar goda möjligheter för andra att vid intresse replikera den.

5.5.3 Generaliserbarhet

Mitt urval består av studenter vid ett antal olika lärosäten i olika delar av Sverige, och inte bara från ett eller ett fåtal sådana. Denna omständighet kan rent metodologiskt antas ha en gynnsam inverkan på min studies generaliserbarhet.

Dock finns dock ett antal faktorer som begränsar generaliserbarheten. Att urvalet endast består av studenter på termin ett och sju kan, trots de metodologiska syften detta har, anses begränsa möjligheten att generalisera resultaten till samtliga socionomstudenter. Dessutom är antalet respondenter inte större än 106. Framför allt det faktum att min studie bara genererat ett fåtal statistiskt säkerställda resultat innebär förstås en stor begränsning, eller rent av en eliminering, av möjligheterna att utifrån undersökningen dra några generaliserande slutsatser.

5.6 Analys av data

Jag har analyserat mitt empiriska material med hjälp av dataprogrammet SPSS. De enkätsvar jag fått in har kodats och förts in i SPSS, där bivariat analys genomförts av de variabler jag undersökt. För att se hur dessa förhåller sig till varandra har jag skapat korstabeller och för att mäta styrkan i de samband jag funnit har χ^2 -test samt Fishers exakta test använts.

5.7 Bortfallsanalys

Eftersom jag skickat ut 504 enkäter och fått tillbaka 117, kan det externa bortfallet betraktas som stort. Bland de 117 enkäter jag fått in hade 11 stycken besvarats av studenter på andra terminer än den första och den sjunde. Dessa hör alltså inte till den population jag koncentrerat mig på och har därför inte använts i studien.

Således kom det externa bortfallet totalt sett att bli 79 %. Det bestod till 36 % av män och 64 % av kvinnor. Inga speciella mönster i bortfallet har påvisats.

En åtgärd jag vid konstruerandet av enkäten vidtog för att eliminera internt bortfall var att i det program där enkäten tillverkades markera samtliga frågor utom den sista, öppna, frågan som ”obligatoriska”. Detta har inneburit att enkäterna inte kunnat skickas in av respondenterna om de inte fyllt i samtliga obligatoriska frågor. Om denna åtgärd haft någon betydelse också när det gäller det externa bortfallet är oklart. Jag begick misstaget att markera de två frågor där studenter fått specificera sin arbetslivserfarenhet som obligatoriska. Detta har alltså inneburit att även studenter utan arbetserfarenhet fått besvara dessa frågor. Om mitt misstag därför inneburit ett bortfall vad gäller denna kategori är oklart. Dock har ett flertal studenter som saknar arbetslivserfarenhet besvarat enkäten. Detta har de gjort genom att de förtydligat att de inte har någon arbetslivserfarenhet, endast besvarat frågan genom ett streck eller på dylikt sätt visat att den inte berör dem.

5.8 Min egen position

När det gäller mitt eget förhållande till ämnet för min uppsats är detta speciellt i och med att jag själv tillhör den grupp jag studerat. Jag är själv socionomstudent och har själv vid vissa tillfällen funderat över mitt eget och andras etiska tänkande. Vilken betydelse detta haft för genomförandet av min undersökning finner jag svårt att spekulera i. Dock hade det eventuellt kunnat vara ett problem om jag hade intervjuat respondenter och således haft direktkontakt med dessa. I så fall hade min egen position som socionomstudent kunnat bidra till den tidigare nämnda intervjuareffekt som kan uppkomma i sådana sammanhang. Det faktum att jag genomfört en enkätstudie torde dock som sagt eliminera denna effekt. Förhoppningsvis har det också gjort det lättare för mig att förhålla mig så nyanserat som möjligt till mitt arbete. Men det kan givetvis ändå vara så att jag utformat frågorna i min enkät på ett visst sätt utifrån min egenskap av socionomstudent.

6 Etiska överväganden

Jag kommer här att presentera de etiska överväganden jag gjort i samband med genomförandet av min undersökning. Jag har gjort dessa utifrån Vetenskapsrådets text *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (u.å.). I denna formuleras fyra grundläggande etiska kriterier för humanistiska och samhällsvetenskapliga studier: Informationskravet, Samtyckeskravet, Konfidentialitetskravet och Nyttjandekravet.

Enligt informationskravet ska de människor som deltar i en forskningsstudie informeras om vad deras deltagande kommer att bestå i, att deras medverkan är frivillig och att den när som helst kan avbrytas. Denna information har i min studie, där deltagarnas uppgift varit att fylla i en enkät, delgivits respondenterna i det missivbrev jag skickat ut.

Samtyckeskravet innebär att den som utför en studie där människor deltar, innan deltagarnas uppgift utförs, ska ha inhämtat deras samtycke till att medverka i undersökningen. För enkätstudier gäller dock att forskningsdeltagare, under förutsättning att de fått ta del av informationen om frivilligjet (vilket alltså är fallet i min studie), i och med ifyllandet och returnerandet av enkäten automatiskt gett sitt samtycke.

För att Konfidentialitetskravet ska uppfyllas krävs att alla de personer som deltar i en studie ska göra det så konfidentiellt som möjligt. Om undersökningen är av sådan natur att forskaren kommer i kontakt med deltagarnas personuppgifter, ska dessa inte vara åtkomliga för utomstående. Vid redovisning av studiens resultat ska individer som deltagit inte kunna identifieras.

I de enkäter jag skickat ut har respondenterna givetvis inte behövt ange sina namn. Vid urvalet av de studenter som ingår i min undersökning har jag i vissa fall kommit i kontakt med deras e-postadresser och ibland även deras namn. Dock är det *bara* jag, som utför studien, som kommit i kontakt med dessa och denna kontakt har bara varit aktuell under genomförandet av själva urvalet. Jag har via e-post skickat ut ett stort antal enkäter till flera personer på samma gång. Genom att använda funktionen BCC (blind carbon copy) i det program jag använt för mina utskick, har de olika mottagarna inte kunnat se varandras e-postadresser. Besvarandet av enkäterna, samt min analys av dessa svar har skett helt anonymt

och inte kunnat kopplas till vare sig respondenternas namn eller deras e-postadresser. Så har inte heller skett under sammanställandet av denna uppsats. Där har också de lärosäten där respondenterna studerar anonymiserats.

I enlighet med Nyttjandekravet får uppgifter om människor som deltagit i en studie inte användas i andra än vetenskapliga syften. Jag har inte använt svaren på de enkäter jag skickat ut i några andra syften än för skrivandet av min uppsats.

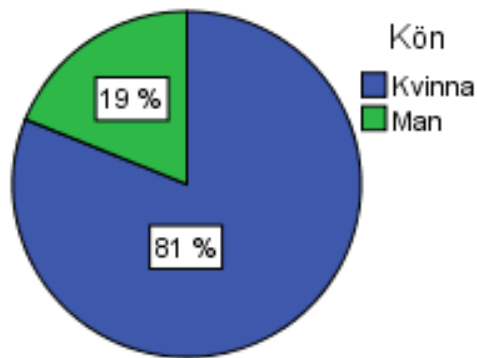
7 Resultat och analys

Jag kommer här att presentera de resultat min undersökning gett samt den analys jag gjort av dessa. Jag börjar med att redogöra för undersökningdeltagarnas fördelning på de olika variablerna ålder, kön, termin på socionomprogrammet respektive erfarenhet av människovårdande arbete. Sedan följer alltså presentationen av resultaten samt analysen. Detta redovisas tillsammans med enkätens olika frågor som presenteras en och en. Jag har i min analys använt mig av en statistisk signifikansnivå på 5 %. I ett fall anges median (M) och standardavvikelse (SD).

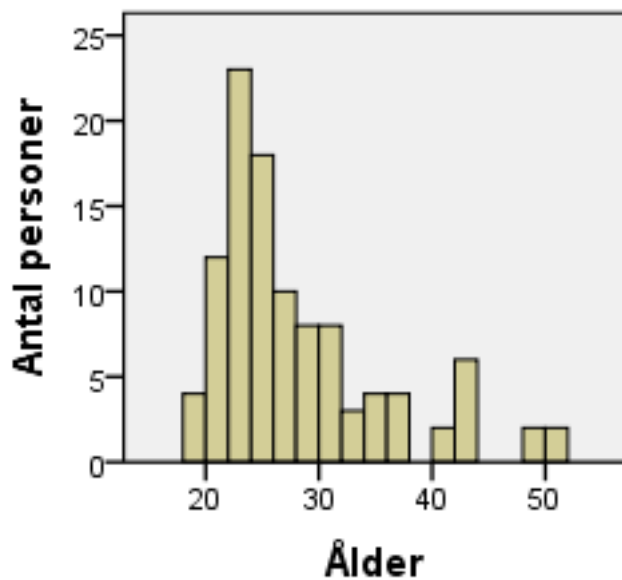
De två etiska inriktningar jag undersökt i denna uppsats kommer för enkelhetens skull i fortsättningen att endast benämnas ”omsorgsetik” respektive ”rättviseetik”. Så kommer att ske både i den löpande texten samt i de tabeller och diagram som redovisas.

7.1 Respondenterna

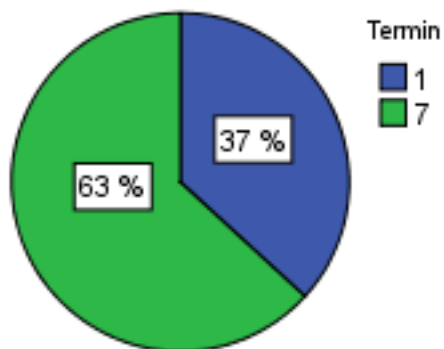
De personer som svarat på min enkät är 106 studenter som vårterminen 2014 studerade på termin ett och sju på socionomprogram vid sju olika svenska lärosäten. Av dessa är 86 (81 %) kvinnor, medan 20 (19 %) är män. Respondenterna består alltså av en betydande majoritet kvinnor. Detta åskådliggörs i cirkeldiagrammet på nästa sida.

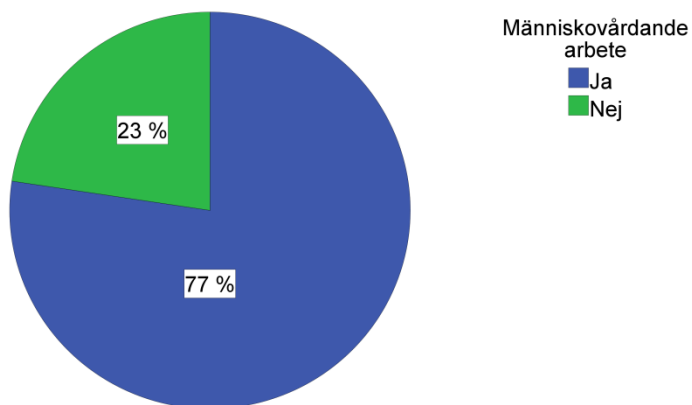
Respondenterna är mellan 19 och 50 år gamla. Den åldersmässiga fördelningen (M=27,74) (SD=7,431) syns i nedan:

När det gäller studenternas terminstillhörighet studerar 39 (37 %) av dem på termin ett, medan 67 (63 %) studerar på termin sju. Således bedriver en klar majoritet av de som svarat på enkäten studier på termin sju, vilket illustreras i diagrammet på nästa sida:

82 (77 %) av studenterna har erfarenhet av människovårdande arbete medan 24 (23 %) inte har det. De studenter som har erfarenhet från människovårdande yrken är alltså i majoritet. Detta tydliggörs i diagrammet nedan:

En större andel kvinnor (83 %) än män (55 %) har erfarenhet av människovårdande arbete ($p=0,015$). Detta syns i tabellen på nästa sida.

			Människovårdande arbete		Totalt
			Ja	Nej	
Kön	Kvinnor	Antal	71	15	86
		Andel (%)	83 %	17 %	100 %
	Män	Antal	11	9	20
		Andel (%)	55 %	45 %	100 %
Totalt		Antal	82	24	106
		Andel (%)	77 %	22 %	100 %

7.2 Etiskt tänkande och kön

Det huvudsakliga intresset i denna uppsats har riktats mot variablerna etiskt tänkande och kön samt huruvida dessa samvarierar med varandra. Här redovisar jag hur detta, genom enkätens olika frågor, undersökts samt vilka resultat det gett.

7.2.1 Benägenhet att frångå socialtjänstlagen

I fråga 1 tillfrågas respondenterna huruvida de tycker att det i syfte att ge en klient den hjälp som denna person anses behöva, kan vara legitimt att bryta mot socialtjänstlagen så länge man anser att ingen tar skada av det, om det kan vara försvarbart ibland, endast i sällsynta fall eller aldrig. Frågan och svarsalternativen syftar till att ställa omsorgs- och rättighetsetik mot varandra. Frågan har alltså fyra svarsalternativ. De två första kan sägas utgöra olika nyanser av omsorgsetik. Att vara beredd att bryta mot socialtjänstlagen så länge man inte tror att någon tar skada av det innebär att man prioriterar givande av hjälp och omsorg före rättsäkerhet. Att kunna göra samma prioritering ”ibland” istället för ”så länge det inte leder till att någon tar skada” är på samma sätt menat att reflektera omsorgsetik, men innebär en nyansskillnad i jämförelse med föregående svarsalternativ. De två sista alternativen utgör olika nyanser av rättviseetik. Att bara vara beredd att bryta mot socialtjänstlagen i ”ytterst sällsynta fall” eller att aldrig vara beredd att göra detta, med hänvisning till rättsäkerhet och rättvisa, implicerar att dessa värden prioriteras före hänsyn till enskilda människor i enskilda situationer. De fyra svarsalternativen har dikotomiserats i enlighet med

de två etiska inriktningar de symboliserar och svaren redovisas i följande korstabell med hänsyn till detta förfarande.

			Fråga 1		Totalt
			Omsorgsetik	Rättviseetik	
Kön	Kvinnor	Antal	33	53	86
		Andel (%)	38 %	62 %	100 %
	Män	Antal	7	13	20
		Andel (%)	35 %	65 %	100 %
Totalt	Antal		40	66	106
	Andel (%)		38 %	62 %	100 %

I ovanstående tabell ser vi att 38 % av de kvinnliga studenterna angett ett svar som representerar omsorgsetik medan 62 % i sina svar visat på rättviseetik. Bland männen har 35 % svarat omsorgsetiskt, medan 65 % gett ett rättviseetiskt svar. Det finns således både bland kvinnor och män en övervikt mot rättviseetik i anslutning till denna fråga.

Detta går stick i stäv med Gilligans teori (2001). Enligt denna hade man kunnat förvänta sig en övervikt på omsorgsetik bland kvinnornas svar, samt på rättviseetik bland männens. Det är dock en något större andel män (3 procentenheter) än kvinnor som svarat rättviseetiskt. Dock är varken denna skillnad eller några av övriga ovanstående resultat statistiskt signifikanta ($p=0,779$) och utgör därför inte ett tillräckligt underlag för slutsatser. Analyser av svaren på denna fråga och de övriga variabler jag undersökt i detta arbete; ålder, terminstillhörighet och eventuell erfarenhet av människovårdande arbete, gav inte heller några statistiskt säkerställda resultat.

Man kan fråga sig huruvida ovanstående resultat påverkats av social önskvärdhet (Bryman, 2011; Dalton & Ortégren, 2011). Detta utifrån tanken att det bland socionomstudenter skulle vara tabubelagt att bryta mot socialtjänstlagen, som kan sägas vara ett fundamentalt rättesnöre för en stor del av den verksamhet som studenterna efter sin utbildning kan tänkas bedriva, och att denna faktor bidragit

till att både bland män och kvinnor öka benägenheten att välja de två rättviseetiska svarsalternativen.

7.2.2 Prioriteringar under en barnavårdsutredning

I enkätens andra fråga ombes respondenterna ange vilken av de prioriteringar som anges i de två svarsalternativen som de tycker är viktigast när man genomför en barnavårdsutredning. ”Att utredningen inte inkräktar på barnets och föräldrarnas privatliv i större utsträckning än vad som är nödvändigt”, som representerar rättviseetik, och ”att samla in så mycket information som möjligt om barnet och dess föräldrar så att man inte riskerar att missa information som kan vara viktig för utredningen” som representerar omsorgsetik.

Det förra svarsalternativet antyder att barnen och föräldrarna har rätt till ett privatliv och att socialtjänsten under arbetet med utredningen bör respektera denna och vinnlägga sig om inte kränka den i större utsträckning än vad som är nödvändigt vid ett adekvat genomförande av arbetsuppgifterna. Enligt Gilligan (2001, sid. 103) är en beståndsdel i den ”manliga” rättviseetiken ett värdesättande av att inte ”lägga sig i” andras angelägenheter.

Det senare svarsalternativet är menat att indirekt symbolisera omsorgsetik. En prioritering av insamlandet av information till förmån för utredningen innebär ett fokus på för utredningen gynnsamma åtgärder som i sin tur bidrar till att maximera socialtjänstens möjligheter att ge barnet och familjen bästa möjliga hjälp och omsorg.

Tanken med att ställa ovan beskrivna svarsalternativ mot varandra har varit att respondenterna ska ställas inför ett val mellan en prioritering av respekten för barnets och föräldrarnas privatliv genom att vid insamlandet av information inte kränka denna, samt en prioritering av att samla in så mycket information som möjligt även om det innebär att man i detta arbete ibland kränker barnets och föräldrarnas rätt till ett privatliv.

Respondenterna besvarade frågan på följande sätt:

			Fråga 2		Totalt
			Rättviseetik	Omsorgsetik	
Kön	Kvinnor	Antal	27	59	86
		Andel (%)	31 %	69 %	100 %
	Män	Antal	6	14	20
		Andel (%)	30 %	70 %	100 %
Totalt		Antal	33	73	106
		Andel (%)	31 %	69 %	100 %

Här kan vi se att svarsmönstret återigen motsäger Gilligans teori (2001) på så sätt att det både bland manliga och kvinnliga studenter finns en övervikt mot det ena svarsalternativet. Denna gång till förmån för omsorgsetik. 69 % av kvinnorna och 70 % av männen valde detta svarsalternativ. Denna gång finns det också en, om än mycket liten, skillnad mellan kvinnor och män på så sätt att en något högre andel män (1 procentenhet) svarat omsorgsetiskt än andelen kvinnor som valt detta svar. Dock har inte heller fråga 2 renderat i några statistiskt signifikanta skillnader mellan könen ($p=0,903$).

Även fråga tre handlar om prioriteringar i samband med barnavårdsutredningar. Där representerar ”Att försöka få till stånd en så bra relation som möjligt mellan socialtjänsten, barnet och dess föräldrar” omsorgsetik. Att göra denna prioritering är på ett ganska uppenbart sätt att sätta skapandet av relationer samt upprätthållande av dessa i första rummet. ”Att inte bryta mot några av de regler som finns för hur en barnavårdsutredning ska gå till” symboliserar på ett tydligt sätt rättviseetik. På nästa sida följer en sammanställning av svaren:

			Fråga 3		Totalt
			Omsorgsetik	Rättviseetik	
Kön	Kvinnor	Antal	77	9	86
		Andel (%)	90 %	10 %	100 %
	Män	Antal	19	1	20
		Andel (%)	95 %	5 %	100 %
Totalt	Antal		96	10	106
	Andel (%)		91 %	9 %	100 %

Svaren på denna fråga uppvisar samma mönster som var aktuellt vid den föregående. Både bland män och kvinnor har en majoritet valt det omsorgsetiska svarsalternativet (95 % respektive 90 %). Återigen är andelen män som valt detta svarsalternativ alltså också något större (5 procentenheter) än den andel kvinnor som gjort samma val. Ingen av dessa skillnader är dock statistiskt signifikanta ($p=0,451$).

7.2.3 Prioriteringar vid omhändertagande av barn

Enkätens fjärde fråga handlar om prioriteringar i samband med att socialtjänsten omhändertar ett barn. Här har ”Att omhändertagandet sker rättssäkert samt på tillräckliga och inte för lösa grunder” varit det svarsalternativ som fått gestalta rättviseetik. Det omsorgsetiska består av ”Att barnet och föräldrarna tar så lite skada som möjligt vid omhändertagandet”. Hur respondenterna svarat syns på nästa sida:

			Fråga 4		Totalt
			Rättviseetik	Omsorgsetik	
Kön	Kvinnor	Antal	28	58	86
		Andel (%)	33 %	67 %	100 %
	Män	Antal	5	15	20
		Andel (%)	25 %	75 %	100 %
Totalt		Antal	33	73	106
		Andel %	31 %	69 %	100 %

Här är det återigen så att både de flesta män (75 %) och större delen av kvinnorna (67 %) valt det svarsalternativ som representerar omsorgsetik. För respektive kön är den majoritet som svarat på detta sätt något större bland männen (8 procentenheter) än bland kvinnorna. Resultaten är inte statistiskt signifikanta ($p=0,511$).

I fråga fem ombes respondenterna prioritera vad de tycker är viktigast under den tid som det omhändertagna barnet vistas i det familjehem där det placerats. ”Att försöka förbättra barnets och de biologiska föräldrarnas relation till varandra” representerar i och med sin betoning på upprätthållandet av relationer omsorgsetik. ”Att se till att barnets rättigheter inte kränks av socialtjänsten, de biologiska föräldrarna eller i familjehemmet” betonar alltså hänsyn till rättigheter och är därigenom det svarsalternativ som här innebär rättviseetik. Studenternas svar visas på nästa sida:

			Fråga 5		Totalt
			Omsorgsetik	Rättviseetik	
Kön	Kvinnor	Antal	22	64	86
		Andel (%)	26 %	74 %	100 %
	Män	Antal	6	14	20
		Andel (%)	30 %	70 %	100 %
Totalt		Antal	28	78	106
		Andel (%)	26 %	74 %	100 %

Både bland de kvinnliga och de manliga studenterna har majoriteten (74 % respektive 70 %) svarat rättviseetiskt. Den andel kvinnor som svarade på detta sätt är alltså 4 procentenheter större än den andelen män som gjorde samma val. Men dessa resultat är inte statistiskt säkerställda ($p=0,686$).

Ingen av de frågor som rör prioriteringar vid barnavårdsutredningar eller vid omhändertagande och placering av barn i familjehem visade alltså på några statistiskt säkerställda skillnader mellan manliga och kvinnliga studenters sätt att svara på dessa frågor. Detta gäller även övriga undersökta variabler. Därför finns alltså ingen statistisk grund för att generalisera dessa resultat. Om man dock begränsar sig till just de respondenter som svarat på min enkät kan man förstås försöka hitta möjliga förklaringar till att det svarat som de gjort.

Att både kvinnor och män besvarat frågorna två t.o.m. fyra genom att välja omsorgsetiska svarsalternativ kan ses mot bakgrund av att de frågor som ställs innehåller ett barn. Barns rättigheter samt omsorg om barn betonas starkt under vissa delar av socionomutbildningen. Detta sker t.ex. genom undervisningen kring och användandet av BBIC (Barns behov i centrum) (Socialstyrelsen, 2013). Möjligen kan det därför vara så att både manliga och kvinnliga socionomstudenter, till följd av den utbildningskontext inom vilken de befinner sig, är mer benägna att prioritera omsorgen om ett barn i en enskild situation än att i densamma ge rättssäkerhet och rättvisa högsta prioritet. Detta skulle i så fall även kunna förklara att majoriteten av både manliga och kvinnliga studenter i fråga fem valt det med rättviseetik behäftade svarsalternativet ”Att se till att

barnets rättigheter inte kränks av socialtjänsten, de biologiska föräldrarna eller i familjehemmet”.

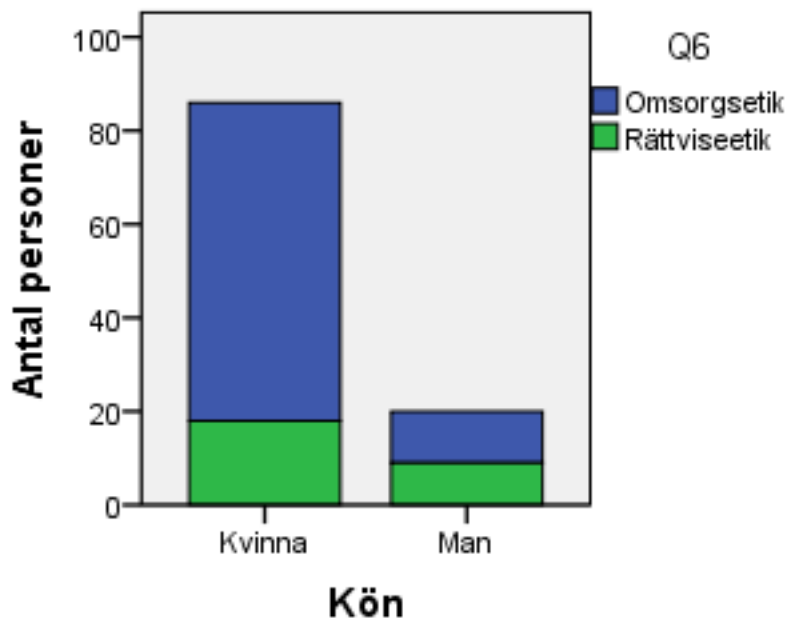
Tar man återigen den eventuella influensen av social önskvärdhet i beaktande framträder möjligheten att ovanstående barnfokus också skulle kunna medföra att studenter, oavsett vad de ”egentligen” tycker, kan vara benägna att välja de svarsalternativ där omsorg om barn betonas eftersom det finns en rädsla att motsatsen hade framstått som ”oetiskt”. Detta antagande går i linje med vad Dalton och Ortegren (2011) hävdar om social önskvärdhet i samband med undersökningar om etiskt tänkande. Jag har däremot i mina resultat inte funnit något som tyder på att de kvinnliga respondenterna, på det sätt som Dalton och Ortegren (ibid.) hävdar, skulle ha uppvisat en högre social önskvärdhet än männen.

7.2.4 Prioriteringar vid anställning av en biståndshandläggare

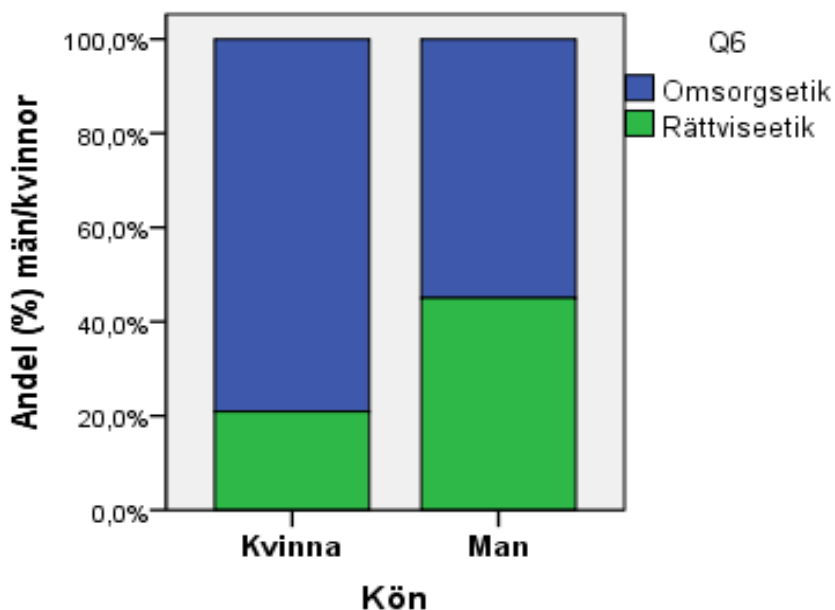
I den sjätte frågan får studenterna frågan om vilken av två olika biståndshandläggare de skulle anställa om de vore chefer inom socialtjänsten. De har kunnat välja ”Person A, som tidigare arbetat som biståndshandläggare och då var mycket populär bland klienter/brukare, mycket skicklig på att skapa goda relationer till dessa och stötta dem i svåra livssituationer, men inte lika skicklig när det gäller att bedöma alla ansökningar om bistånd på samma grunder. Deras val har också kunnat bestå av ”Person B, som tidigare arbetat som biståndshandläggare och då av klienter/brukare ofta upplevdes som en lite kall och avståndstagande person, inte var speciellt bra på att stötta dem i svåra livssituationer, men mycket skicklig när det gäller att bedöma alla ansökningar om bistånd på samma grunder.” Person A utgör i denna fråga det omsorgsetiska svarsalternativet, medan det rättviseetiska alltså är person B. Följande svar gavs:

			Fråga 6		Totalt
			Omsorgsetik	Rättviseetik	
Kön	Kvinnor	Antal	68	18	86
		Andel (%)	79 %	21 %	100 %
	Män	Antal	11	9	20
		Andel (%)	55 %	45 %	100 %
Totalt		Antal	79	27	106
		Andel (%)	75 %	25 %	100 %

Både bland kvinnliga och manliga respondenter angav majoriteten att de hade anställt person A. Dock var denna majoritet större bland kvinnorna (79 %) än bland männen (55 %). Denna skillnad är statistiskt säkerställd ($p=0,026$) och syns också i diagrammen nedan.

Antalet manliga respektive kvinnliga studenter som svarat omsorgs- respektive rättviseetiskt på fråga 6.

Andelen (procent) manliga respektive kvinnliga respondenter som svarat omsorgs- respektive rättviseetiskt.

Detta är alltså den första och enda av enkätens frågor där respondenternas svar visar på statistiskt säkerställda skillnader mellan mäns och kvinnors etiska tänkande. Svaren reflekterar Gilligans (2001) teori genom att den andel kvinnor som svarat omsorgsetiskt är större än vad denna andel är bland männen.

Detta skulle också kunna förklaras genom en kombination av nämnda teori, den tidigare nämnda associationen mellan omsorgsetik, socialt arbete och andra människovårdande yrkesområden (se t.ex. Banks, 2012; Juujärvi, 2006, Juujärvi et al., 2011; Pedersen & Sivonen, 2012; Orme, 2002; Dybicz, 2012; Rhodes, 1985), samt Juujärvis (2006) forskning som tyder på att studenter inom socialt arbete under sin utbildning kan utveckla sitt etiska tänkande i termer av både rättvise- och omsorgsetik. Det senare under förutsättning att nämnda utveckling i det här fallet framför allt skett omsorgsetiskt. Detta, tillsammans med associationen mellan socialt arbete och omsorgsetik, är en möjlig förklaring till att en majoritet bland både manliga och kvinnliga socionomstudenter valt det omsorgsetiska svarsalternativet. Här antas alltså att det sociala arbetets sammanhang ha ett större inflytande än könsfaktorn. Att majoriteten som svarat omsorgsetiskt är större bland kvinnorna förklaras alltså utifrån Gilligans (2001) teori.

Den förklaringsmodell som formulerats ovan skulle kunna anses få ytterligare stöd om det visat sig att studenter på termin sju i högre grad än de som studerar på termin ett valt att svara omsorgsetiskt. Detta alltså under förutsättningen att socionomstudenternas etiska tänkande under utbildningens gång framför allt utvecklats i omsorgsetisk riktning och att studenterna på termin sju hunnit komma längre i denna utveckling än studenterna på den första terminen. Något statistiskt säkerställt samband av detta slag föreligger dock inte, vilket syns i tabellen nedan.

		Fråga 6		Totalt
		Omsorgsetik	Rättviseetik	
Termin 1	Antal	28	11	39
	Andel (%)	72 %	28 %	100 %
7	Antal	51	16	67
	Andel (%)	76 %	24 %	100 %
Totalt	Antal	79	27	106
	Andel (%)	75 %	25 %	100 %

Här syns visserligen att en något högre andel av studenterna på termin sju (4 procentenheter), i jämförelse med de på termin ett, svarat omsorgsetiskt. Denna skillnad är dock inte statistiskt säkerställd (0,622). Inte heller ålder, terminstillhörighet och eventuell erfarenhet av människovårdande arbete har visat sig ha någon signifikant påverkan avseende hur respondenterna besvarat denna fråga.

7.2.5 Den öppna frågan

Enkätens sjunde och sista fråga är en öppen sådan. I denna anges att den som svarar på enkäten här gärna får skriva ned eventuella övriga kommentarer som de har. Här har vissa studenter angett att de tycker att en eller flera av enkätens frågor har varit svåra att ta ställning till utifrån den information som ges, betonat vikten av att se till enskilda situationer samt efterfrågat mer information till grund för

sina ställningstaganden. Hur vanligt det var att komma med denna typ av invändningar åskådliggörs i tabellen nedan:

			Invändningar		Totalt
			Ja	Nej	
Kön	Kvinnor	Antal	9	77	86
		Andel (%)	11 %	89 %	100 %
	Män	Antal	1	19	20
		Andel (%)	5 %	95 %	100 %
Totalt		Antal	10	96	106
		Andel (%)	9 %	91 %	100 %

Att lämna denna typ av kommentarer var vanligare bland kvinnliga studenter, av vilka 11 % gjorde så, än bland manliga, av vilka 5 % gjorde detta. Detta går i linje med Gilligans teori (2001) på så sätt att hon i de undersökningar av etiskt tänkande som föranledde teorin fann att dessa typer av kommentarer och invändningar var vanligare bland kvinnor än bland män. Den skillnad jag funnit är dock inte statistiskt säkerställd ($p=0,684$).

Som visas i tabellen på nästa sida finns dock en statistiskt signifikant skillnad mellan studenter på termin ett och studenter på termin sju när det gäller benägenheten att lämna nämnda typ av kommentarer.

			Invändningar		Totalt
			Ja	Nej	
Termin 1	Antal		0	39	39
	Andel (%)		0 %	100 %	100 %
7	Antal		10	57	67
	Andel (%)		15 %	85 %	100 %
Totalt	Antal		10	96	106
	Andel (%)		9 %	91 %	100 %

Inga (0 %) av studenterna på termin ett lämnade några problematiserande kommentarer medan 10 (15 %) av studenterna på termin sju gjorde detta ($p=0,013$).

Detta är den enda fråga där några statistiskt säkerställda samband mellan terminstillhörighet och studenternas svar påvisats. Därför finns ingen stark grund för generella slutsatser kring eventuella samband mellan variablerna terminstillhörighet och etiskt tänkande. Att ett sådant dock påvisats i enkätens sista fråga skulle utifrån det resonemang jag tidigare utvecklat med hjälp av Juujärvis (2006) resultat kunna förklaras genom att studenterna på termin sju under utbildningens gång hunnit utveckla ett omsorgsetiskt tänkande som studenterna på termin ett ännu inte förvärvat, och att studenterna på den sista terminen därigenom, i enlighet med Gilligans teori (2001), varit mer benägna att problematisera de etiska frågor som ställts i enkäten. En annan möjlig förklaring är att de respondenter som studerar på termin sju också hunnit utveckla ett etiskt förhållningssätt där de blivit säkrare, tryggare och mer aktiva vad gäller etiska frågor och ställningstaganden (Grady et al., 2008; Sanders & Hoffman, 2010) samt att detta gjort de mer benägna att vara kritiska till de etiska problem som beskrivs i enkäten och lämna kommentarer kring detta.

8 Slutdiskussion

Min studie har endast i liten utsträckning mynnat ut i statistiskt säkerställda resultat som visar på skillnader i etiskt tänkande mellan manliga och kvinnliga socionomstudenter på det sätt som utifrån min teoretiska utgångspunkt (Gilligan, 2001) hade varit förväntat. Således ger mina resultat inte heller något starkt underlag för slutsatser om hur förekomsten av nämnda skillnader skulle påverka studenternas sätt att se på etiska prioriteringar med relevans för praktiskt socialt arbete. Svaren på en av de frågor jag ställt i min enkät visar dock på ett omsorgsinriktat etiskt tänkande bland en betydande majoritet av de kvinnliga respondenterna och ett mer rättviseinriktat sådant hos de flesta av de manliga.

När det gäller de oberoende variabler utöver kön som jag inkluderat i min undersökning har statistiskt signifikanta resultat kring samband med etiskt tänkande bara påvisats vid en av enkätens frågor. Då mellan terminstillhörighet och etiskt tänkande.

Att mina resultat ser ut så som beskrivs ovan kan bero på flera saker. Förutom möjligheten att skillnader i enlighet med min teoretiska utgångspunkt inte finns bland svenska socionomstudenter och att Gilligans teori (ibid.) saknar giltighet för denna grupp, kan det givetvis också finnas faktorer kring mitt metodologiska upplägg som begränsat möjligheterna att fånga upp de könsskillnader som teorin gör gällande. Faktorer av detta slag skulle kunna ha med enkätens utformning att göra. Jag kan inte vara säker på att frågorna och svarsalternativen beskrivit situationer och till dessa knutna möjliga etiska prioriteringar på ett så tydligt och realistiskt sätt att de verkligen kunnat mäta etiskt tänkande hos de respondenterna. Huruvida resultaten påverkats av social önskvärdhet kan jag inte heller veta.

Möjligheten att den typ av könsskillnader som min teoretiska utgångspunkt gör gällande är mycket svår eller rent av omöjlig att mäta kvantitativt är också värd att ta upp för diskussion. Detta inte minst mot bakgrund av att ingen av de kvantitativt inriktade studier kring socionomstudenters eller socialarbetares etiska tänkande som presenteras i början av denna uppsats fått resultat i enlighet med Gilligans (ibid.) teori. Detta gäller i viss mån alltså också min egen, trots att den genomförts i ett annat sammanhang än tidigare studier. Dessutom är de undersökningar som ligger till grund för ovanstående teori av kvalitativ karaktär.

De bygger på intervjuer där respondenter har fått utveckla sin syn på de ämnen som diskuterats. Således har dessa undersökningar innehållit helt andra möjligheter att ge en bredare bild av forskningsdeltagarnas etiska tänkande än vad som varit fallet i min enkätstudie samt de övriga nyss nämnda kvantitativt inriktade undersökningarna.

Mot bakgrund av ovanstående resonemang framstår kvalitativa studier inom detta område som en intressant framtida forskningsinriktning. Med tanke på hur få kvantitativa studier som finns inom området och begränsningarna hos min egen, kan också ytterligare kvantitativt inriktad forskning efterlysas.

9 Referenser

- Banks, S. (2012) *Ethics and Values in Social Work*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Brückner, M. (2002) "On social work and what gender has got to do with it". *European Journal of Social Work*, 5, 3, 269-276.
- D'Cruz, H; Soothill, K; Francis, B. & Christie, A. (2002) "Gender, ethics and social work: an international study of students' perceptions at entry into social work education". *International social work*, 45, 2, 149-166.
- Dalton, D. & Ortegren, M. (2011) "Gender Differences in Ethics Research: The Importance of Controlling for the Social Desirability Response Bias". *Journal of Business Ethics*, 103, 1, 73-93.
- Dobrin, A. (1989) "Ethical Judgments of Male and Female Social Workers". *Social work*, 34, 5, 451-455.
- Dybicz, P. (2012) "The Ethic of Care: Recapturing Social Work's First Voice". *Social work*, 57, 3, 271-280.
- Egelund, T. (2008) "Vinjettstudier". I Meeuwisse, A; Swärd, H; Eliasson-Lappalainen, R. & Jacobsson, K. (red.): *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Egidius, H. (2011) *Etik och profession – i en tid av ökande privatisering och myndighetskontroll*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gilligan, C. (2001) *Med kvinnors röst. Psykologisk teori och kvinnors utveckling*. Stockholm: Prisma.
- Grady, C; Danis, M; Soeken, KL; O'Donnell, P; Taylor, C; Farrar A & Ulrich C.M. (2008) "Does ethics education influence the moral action of practicing nurses and social workers"? *American Journal of Bioethics*, 8, 4, 4-11.
- Heyes, C. J. (1997) "Anti-Essentialism in Practice: Carol Gilligan and Feminist Philosophy". *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 12, 3, 142-163.

Juujärvi, S. (2006) "The ethic of care development: A longitudinal study of moral reasoning among practical-nursing, social-work and law-enforcement students". *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 3, 193-202.

Juujärvi, S; Pessa, K. & Myyry, L. (2011) "Care-based ethical reasoning among first-year nursing and social services students". *Journal of Advanced Nursing*, 67, 2, 418-427.

Orme, J. (2002) "Social Work: Gender, Care and Justice". *British Journal of Social Work*, 32, 6, 799-814.

Pedersen, B. & Sivonen, K. (2012) "The impact of clinical encounters on student nurses' ethical caring". *Nursing Ethics*, 19, 6, 838-848.

Rhodes, M. L. (1985) "Gilligan's Theory of Moral Development as Applied to Social Work". *Social work*, 30, 2, 101-105.

Sanders, S. & Hoffman, K. (2010) "Ethics education in social work: comparing outcomes of graduate social work students". *Journal of Social Work Education*, 46, 1, 7-22.

Socialstyrelsen (2013) *Barns behov i centrum. Grundbok BBIC*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svenska Akademien (2011) "Svenska Akademiens ordlista över svenska språket" (elektronisk)

http://www.svenskaakademien.se/svenska_spraket/svenska_akademiens_ordlista/saol_pa_natet/ordlista (2014-04-25).

Trost, J. (2012) *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur AB.

Vetenskapsrådet. (u.å.) "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning" (elektronisk)

<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (2014-03-25).

10 Bilaga 1

Missivbrevet

Hej!

Jag läser Socionomprogrammet vid Lunds universitet och arbetar just nu med min kandidatuppsats som handlar om etiskt tänkande bland socionomstudenter. Som underlag för min studie skickar jag ut enkäter till studenter på ett antal socionomprogram i Sverige.

Det är givetvis frivilligt att fylla i enkäten, men jag vore mycket tacksam om du ville göra det och på så sätt lämna ett viktigt bidrag till min studie. Både de svar och eventuella kommentarer du lämnar i enkäten är och förblir anonyma.

Klicka på länken i slutet av detta meddelande för att komma till enkäten. Om den inte går att klicka på, kan du kopiera den och klistra in den i ett nytt fönster, så kommer du till enkäten. Glöm inte att klicka på ”skicka” när du lämnat dina svar.

Tack på förhand!

Emil Stahl, socionomstudent vid Lunds universitet

<http://tinyurl.com/etik-i-socarb>

11 Bilaga 2

Enkäten

*Obligatorisk

Kön*

- Man
 Kvinna

Ålder*

Vilken termin på socionomprogrammet studerar du på?*

Ange detta med en siffra

Har du någon arbetslivserfarenhet?*

- Ja
 Nej

Om du svarade "ja" på föregående fråga; vilket/vilka jobb har du haft?*

Har du något/några jobb just nu?*

- Ja
 Nej

Om du svarade "ja" på föregående fråga; vilket/vilka jobb har du just nu?*

1. Socialtjänstlagen reglerar bl.a. under vilka omständigheter människor har rätt till bistånd från kommunen. Om du vore socialarbetare, skulle du då kunna tänka dig att medvetet bryta mot dessa regleringar om du ansåg att det behövdes för att kunna ge en klient den hjälp som han/hon är i behov av?*

Markera det svar du sympatiserar mest med

- Ja. Så länge det inte leder till att någon tar skada.
- Ja. Ibland kan man prioritera givande av hjälp och omsorg framför upprätthållande av lagen.
- Nej. I så fall bara i ytterst sällsynta fall. Oftast är det viktigare att upprätthålla lag och rättvisa än att hjälpa enskilda människor i enstaka fall.
- Nej. Man bör aldrig medvetet bryta mot socialtjänstlagen för att hjälpa en enskild person. Det är viktigt att alla behandlas rättvist och likvärdigt. Man får istället hitta en lösning som överensstämmer med lagen.

2. Du jobbar inom Socialtjänsten. Ni får in en anmälan om ett barn som misstänks fara illa till följd av bristande omsorg från dess föräldrar, och beslutar att öppna en utredning. Nedan följer två prioriteringar som kan vara centrala under en barnavårdsutredning. Vilken av dem tycker du är viktigast? *

Markera ditt svar

- Att utredningen inte inkräktar på barnets och föräldrarnas privatliv i större utsträckning än vad som är nödvändigt.
- Att samla in så mycket information som möjligt om barnet och dess föräldrar, så att ni inte riskerar att missa information som kan vara viktig för utredningen.

3. Nedan följer ytterligare två prioriteringar som kan vara centrala under en barnavårdsutredning. Vilken av dem tycker du är viktigast?*

Markera ditt svar

- Att försöka få till stånd en så bra relation som möjligt mellan socialtjänsten, barnet och dess föräldrar.
- Att inte bryta mot några av de regler som finns för hur en barnavårdsutredning ska gå till.

4. Utredningen leder fram till att barnet omhändertas av socialtjänsten och placeras i ett familjehem. Vad bör ni prioritera högst?*

Markera ditt svar

- Att omhändertagandet sker rättssäkert samt på tillräckliga och inte för lösa juridiska grunder.
- Att barnet och föräldrarna tar så lite skada som möjligt vid omhändertagandet.

5. Vad bör ni prioritera högst under den tid då barnet bor i familjehemmet?*

Markera ditt svar

- Att försöka förbättra barnets och de biologiska föräldrarnas relation till varandra.
- Att se till att barnets rättigheter inte kränks av socialtjänsten, de biologiska föräldrarna eller i familjehemmet.

6. Du är chef inom socialtjänsten och ska anställa en biståndshandläggare. Vilken av nedanstående personer anställer du?*

Markera ditt svar

- Person A, som tidigare arbetat som biståndshandläggare och då var mycket populär bland klienter/brukare, mycket skicklig på att skapa goda relationer till dessa och stötta dem i svåra livssituationer, men inte lika skicklig när det gäller att bedöma alla ansökningar om bistånd på samma grunder.
- Person B, som tidigare arbetat som biståndshandläggare och då av klienter/brukare ofta upplevdes som en lite kall och avståndstagande person, inte var speciellt bra på att stötta dem i svåra livssituationer, men mycket skicklig när det gäller att bedöma alla ansökningar om bistånd på samma grunder.

7. Om du har några övriga kommentarer, får du gärna skriva ned dem här:

12 Bilaga 3

Påminnelse- och tackbrev

Hej!

Jag arbetar med en kandidatuppsats som handlar om etiskt tänkande bland socionomstudenter. I början av förra veckan fick du ett meddelande där jag bad dig svara på en enkät som jag skickat till dig och ytterligare ett antal studenter på olika socionomprogram i Sverige. Om du redan svarat på den vill jag framföra ett stort tack för att du gjort så och därigenom lämnat ett viktigt bidrag till min studie! Om du ännu inte svarat på enkäten vore jag mycket tacksam om du ville göra det. Alla svar är värdefulla för mitt uppsatsarbete!

Både de svar och eventuella kommentarer du lämnar i enkäten är och förblir anonyma.

Klicka på länken i slutet av detta meddelande för att komma till enkäten. Om länken inte går att klicka på, kan du kopiera den och klistra in den i ett nytt fönster, så kommer du till enkäten. Glöm inte att klicka på ”skicka” när du lämnat dina svar.

Tack på förhand!

Emil Stahl, socionomstudent vid Lunds universitet

<http://tinyurl.com/etik-i-socarb>